

МАКРОЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: АСПЕКТИ РОЛІ ПІДПРИЄМНИЦТВА¹

MACROECONOMIC DYNAMICS OF THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY OF UKRAINE: ASPECTS OF ENTREPRENEURSHIP

УДК 338.1:631.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.8-41>**Шпикуляк О.Г.**²д.е.н. професор,
член-кореспондент НААН,
учений секретар,Національний науковий центр «Інститут
аграрної економіки»**Ксенофонтова К.Ю.**³старша наукова співробітниця,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»**Грищенко О.Ю.**⁴завідувачка сектору інформаційного
забезпечення досліджень,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»**Shpykuliak Oleksandr**National Scientific Centre
"Institute of Agrarian Economics"**Ksenofontova Kateryna**National Scientific Centre
"Institute of Agrarian Economics"**Hryshchenko Olena**National Scientific Centre
"Institute of Agrarian Economics"

У статті здійснена науково-аналітична оцінка сучасного стану, макроекономічної динаміки розвитку аграрного сектору економіки України, й розроблені пропозиції щодо вирішення наявних проблем з урахуванням пріоритетів повоєнного відновлення. Здійснена науково-дослідна оцінка макроекономічної динаміки розвитку галузі. Доведено, що аграрний сектор як одно-значно базовий для національної економіки, розвитку сільських територій, а також забезпечення продовольчої й у тому числі енергетичної безпеки, потребує післявоєнного відновлення в особливому форматі. З'ясовано, що перспективи, визначення засад організації післявоєнного відновлення слід пов'язати з практикою «зеленої» відбудови, яка інституційно може бути вибудована в рамках Європейського зеленого курсу, а також дорожньої карти впровадження Спільної аграрної політики ЄС.

Ключові слова: аграрний сектор, підприємництво, інституції, виробництво, ефективність.

In the article, a scientific and analytical assessment of the current state, macroeconomic dynamics of the development of the agrarian sector of the economy of Ukraine was carried out, and proposals were developed to solve the existing problems, taking into account the priorities of post-war recovery. A scientific and research assessment of the macroeconomic dynamics of the development of the industry, which has a significant competitive potential to ensure the promising role of entrepreneurship, and the formation of the efficiency of enterprises, was carried out. This is due to the special industry, institutional conditions of market transactions, in particular, in wartime conditions. Russia's military aggression against Ukraine has a profound effect on the development of agrarian entrepreneurship and, in particular, has a negative impact on the effectiveness of the functioning of individual economic entities. At the same time, let's note that thanks to a certain safety margin, relative stability is ensured in the agrarian sector of the economy, and the macroeconomic efficiency of management is not so degraded compared to the rest of the branches of the real sector of the national economy, including energy security, needs post-war recovery in a special format. Along with the assessments of macroeconomic trends in the development of the agrarian sector in the aspect of assessing the effects of the functionality of entrepreneurship in modern Ukrainian realities, the principles of sustainable development of the agricultural system and rural areas should be rejected. Ideologically and practically, we connect this with the fact that the concept and practices of sustainable development have acquired a comprehensively realized character of institutionalization. It has been clarified that the prospects, the determination of the principles of the organization of post-war reconstruction should be connected with the practice of "green" reconstruction, which can be institutionally built within the framework of the European Green Course and road map for the implementation of the Common Agricultural Policy of the EU.

Key words: agricultural sector, entrepreneurship, institutions, production, efficiency.

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки повсякчас мав і матиме неабияке значення для перспективи розвитку України. Натепер дана галузь уособлює безумовну важливість у гарантуванні продовольчої, економічної, енергетичної, в значній мірі й воєнної безпеки. Відповідно актуалізується науковий дискурс щодо означення проблемних аспектів та розроблення пропозицій з організацій практик розвитку аграрного сектору нашої держави в умовах воєнного стану. В сенсі відзначеної об'єктивної необхідності, примноження набутих ефектів сучасного вітчизняного агрогосподарського функціоналу, науково-практично проблемним є питання забезпечення інституційних

умов для позитивної макроекономічної динаміки розвитку галузі з врахуванням ризиків.

У постановочному плані також зазначимо про те, що розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі відбувається в складних, непрогнозованих інституційних умовах. Таким чином, агрогосподарська наука прагне отримати нові знання, а практики – рекомендації щодо забезпечення стійкості галузі. Вважаємо, що зазначений аспект в практичному сенсі набуває інституціоналізації зокрема в рамках реалізації Концепції забезпечення національної системи стійкості, положення якої затверджені Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 479/2021. Отже, сама

¹ У статті представлені результати дослідження, отримані в процесі виконання проекту «Розробити методичні підходи до визначення втрат, оцінювання впливу військової агресії та компенсаційної політики на розвиток аграрного підприємництва» № 2022.01/0145 конкурсу «Наука для відбудови України в воєнний та повоєнний періоди» за рахунок грантової підтримки Національного фонду досліджень України.

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8412-9666>

³ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2271-3629>

по-собі проблематика макроекономічної динаміки розвитку аграрного сектору економіки України не є тривіальною у сенсі новизни. Ще одна постановочна заувага – вплив воєнного чинника різносторонньо відбився на функціоналах галузевого господарського механізму.

Порушуємо зазначені питання з огляду на сенс об'єктивної реальності, виходячи з обґрунтованої науково-дослідницької мотивації щодо визначення характеру макроекономічної динаміки розвитку галузі в сучасних реаліях. Достоту необхідним в результаті проведеного дослідження вважаємо позиціонування концептуального бачення шляхів підвищення організаційно-економічної стійкості галузі, враховуючи означення перспектив повоєнного відновлення.

Формулювання цілей статті – науково-аналітична оцінка сучасного стану, макроекономічної динаміки розвитку аграрного сектору економіки України, визначення змін в організації-результативності господарської системи, ефективності підприємств й розроблення пропозицій щодо вирішення наявних проблем з урахуванням пріоритетів повоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриття проблематики макроекономічної динаміки розвитку аграрного сектору економіки з урахуванням функціоналу інституту підприємства, а також аспектів формування механізмів розбудови господарських відносин в умовах різно-рідних турбулентностей як от у період воєнного часу, займаються багато науковців, серед них: І. Баланюк [1], М. Малік [2], В. Жук [3], А. Гриценко [7], Ю. Лопатинський [8], М. Скрипниченко [10], Ю. Лупенко [11], М. Пугачов [13], Л. Сас [17], С. Ходакевич [20], Д. Шеленко [22] та інші дослідники, включаючи і авторів пропонованої публікації [1–27].

Актуально до нашої дискусії дотичні публікації з розкриття проблем: детермінації ефективності господарювання на селі [1]; адаптації підприємницьких формуваль до умов ринку [2]; засад оцінки втрат агропідприємств від війни [3]; відбудови економіки після війни [4]; трансформацій агросектору в умовах воєнного часу з врахуванням засад сталого розвитку [5]; визначення і характеризування економічних суперечностей у контексті постановки завдань післявоєнної реструктуризації [7]; інституційної структури аграрного сектору [8] й форм господарювання [9; 16; 19; 23], ефективності аграрних підприємств [25]; організаційно-економічних практик розвитку підприємництва [21; 26] і економіки враховуючи у тому числі умови воєнного часу [13; 24], перспективи відновлення й зростання економіки [12; 22]. Проте позиціонована наукова дискусія потребує осучаснення у контексті запровадження новітніх сентенцій в знанневу конструкцію висновків про вияви змін у макроекономічній

динаміці розвитку аграрного сектору економіки України з урахуванням впливу чинників воєнного характеру. Перспективними для організації є означення ролі підприємництва, а також результативності господарського функціоналу підприємств чинно до умов високоризикового інституційного середовища ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємницька ініціатива ефективно реалізується у певних інституційних умовах, які становлять середовище господарювання, ринку і загалом соціально-економічного обміну. Організаційно-економічні спроможності підприємництва формують ефекти у забезпеченні прийнятної макроекономічної динаміки розвитку економіки.

Аграрний сектор України володіє значним конкурентоспроможним потенціалом забезпечення перспективної ролі підприємництва, формування ефективності підприємств, що пов'язано із особливими галузевими, інституційними умовами здійснення ринкових трансакцій, зокрема в умовах воєнного часу. Проте натепер [див. 2; 3; 4; 5; 7; 11; 12; 13; 15; 18; 20; 21; 24; 26], «кардинально змінилися інституційні, організаційно- й соціально-економічні умови господарювання щодо пріоритетів сталого розвитку, замість яких впроваджуються стратегії збереження бізнесу та збалансування вигід і витрат в умовах обмеженого доступу до каналів збуту продукції та зростання вартостей компонентів ресурсного забезпечення виробництва» [26, с. 155]. Наслідково відбулися: зміни в структурі господарських формувань; актуального прояву набув функціонал інституційної ефективності – згідно характеристик форм господарювання та організаційно-правових форм підприємств; переформатувався ресурсний потенціал суб'єктів господарювання; виникли і поглиблюються проблеми із достатністю кадрового забезпечення; інституційно сектор сільського розвитку почав поступово опиратися усе більше на малі форми господарювання, зокрема у питанні гарантування місцевої або локальної продовольчої безпеки. Воєнна агресія росії проти України, кардинально впливає на розвиток аграрного підприємництва й зокрема різноаспектно-негативно на ефективність функціонування окремих суб'єктів господарювання.

Разом з цим зауважимо – завдяки певному запасу міцності забезпечено відносну стійкість в аграрному секторі економіки, а макроекономічна результативність господарювання не така вже й деградована порівняно із рештою галузей реального сектору національної економіки (рис. 1).

Особливості сільського господарства, що зумовлюють інерційний характер його розвитку: рівномірне розташування по території країни та значна частка дрібних товаровиробників дозволили галузі запобігти значному падінню обсягів виробництва в екстремальних умовах збройної агресії проти

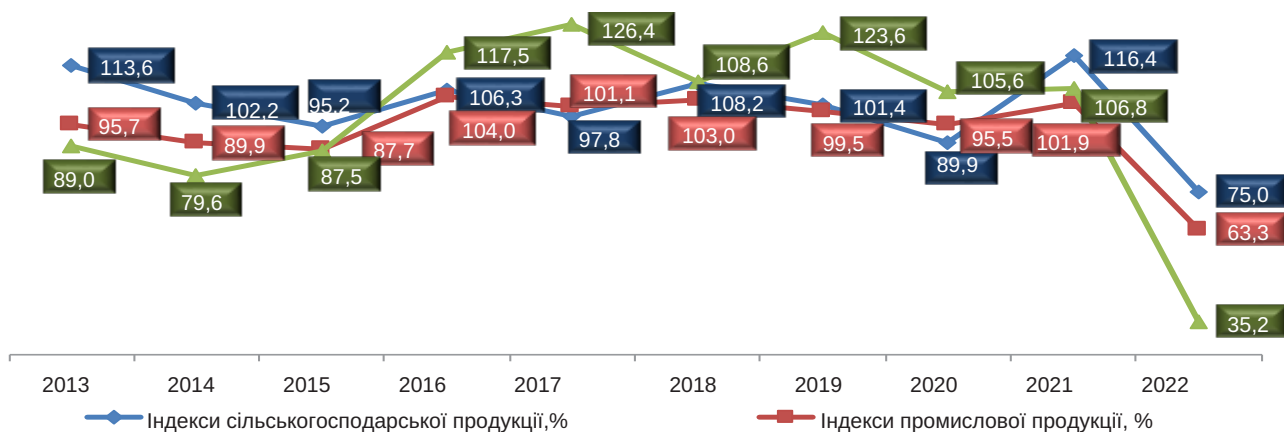

Рис. 1. Динаміка валового виробництва за галузями реального сектору національної економіки

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України [6]

нашої держави. Наразі аграрний сектор створює найбільшу частку ВВП країни порівняно з рештою галузей реального сектору. В 2022 р. додана вартість сільського господарства склала 8,22 %, переробної промисловості – 7,58 %, добувної промисловості – 5,69 %, будівництва – 1,21

Результативність господарювання в аграрному секторі економіки України формується у фарватері створюваних інституційних умов взаємодії стейкхолдерів організації-здійснення підприємницької діяльності. Тим самим, логічним є зв'язок набутих ефектів функціонування інституту підприємництва з результатами галузі, сукупно на макрорівні (див. табл. 1). Відповідно для аналізу емпіричних позицій характеризування піднятої у статті проблеми

макроекономічної результативності обрано показники обсягу валової продукції, доданої вартості, валового прибутку та оплати праці працівників підприємств галузі та дотичного до них показника вартості продукції, що експортується (табл. 1).

Ефекти розвитку аграрної галузі в інституційному сенсі формування і позиціонування кваліфікуємо за періодизацією до 2021 року включно та після 2021 року. В основі такої періодизації лежить чинник воєнної агресії росії проти України, яка повномасштабно була розпочата 24 лютого 2022 року й продовжується дотепер.

Аналізуючи абсолютні показники макроекономічної результативності розвитку сільського господарства спостерігаємо стрімкий розвиток галузі:

Таблиця 1

Макроекономічна результативність господарювання в аграрному секторі України

Показники	2013	2016	2020	2021	В середньому за 2013-2021	2022
Абсолютні показники						
Випуск сільського господарства у фактичних цінах, млрд грн	307,1	637,8	892,9	1366,5	x	1073,9
Темп зростання ¹ , %	x	207,7	140,0	153,0	120,5	78,6
Валова додана вартість у фактичних цінах, млрд грн	132,4	279,7	393,1	593,4	x	426,8
Темп зростання ¹ , %	x	211,3	140,5	151,0	120,6	71,9
Витрати на персонал, млрд грн	20,4	27,5	57,9	66,6	x	62,8
Темп зростання ¹ , %	x	134,9	210,7	114,9	115,9	94,4
Фінансовий результат до оподаткування, млрд грн	14,9	90,1	82,0	238,5	x	86,8
Темп зростання ¹ , %	x	603,8	91,0	290,7	141,4	36,4
Експорт (коди 1-24), млрд грн	139,7	403,4	627,7	756,5	x	856,1
Темп зростання ¹ , %	x	288,8	155,6	120,5	123,5	113,2
Відносні показники						
Частка доданої вартості у випуску, %	43,1	43,9	44,0	43,4	43,3	39,7
Частка експорту у випуску, %	45,5	63,3	70,3	55,4	62,7	79,7

¹ до попереднього табличного періоду: 2016 до 2013, 2020 до 2016, 2021 до 2020, 2022 до 2021

Джерело: Розраховано й аналітично інтерпретовано на основі даних Державної служби статистики України [6]

в період з 2013 по 2021 роки випуск щорічно зростає в середньому на 20,5 %, додана вартість – на 20,6 %, експорт – на 23,3 %, витрати на персонал – на 15,9%. Сприятливі соціально-економічні умови, висока конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції на світових ринках забезпечили збільшення прибутків із середнім темпом понад 40 % на рік, що дозволило накопичити значний виробничий потенціал. Тому навіть за катастрофічних умов 2022 року суб'єкти господарювання галузі забезпечили обсяги виробництва (у фактичних цінах) на рівні 78,6 % від 2021 р. при зменшенні доданої вартості як в абсолютному вимірі (на 28,1 %) так і в структурі випуску, де з усталених 43,3 % питома вага доданої вартості зменшилася до 39,7 %. Враховуючи те, що витрати на персонал майже не зменшилися, зазначене негативно вплинуло на прибутковість сільськогосподарських підприємств, що суттєво знизилася порівняно із сприятливим 2021 р.

В силу багатьох причин і донедавна загалом усталених традицій ведення підприємницької діяльності на селі, в організації якої переважають інтегровані структури, аграрна галузь переважно залишається експортно-орієнтованою. Враховуючи інфляційний чинник, частка експорту у випуску галузі зросла із 62,3 % в середньому за період до 79,7 % у 2022 р. Зазначені показники достоту репрезентативно характеризують макроекономічну динаміку розвитку аграрного сектору економіки нашої держави в аспекті зокрема рольових означень підприємництва.

Відзначимо про те, що ефективність аграрного підприємництва як організаційно-господарського функціоналу у формуванні макроекономічної динаміки розвитку агросектору, залежить від багатьох чинників, а саме: економічних, інституційних, соціальних. У контексті аналізування впливу дослідницьке споглядаємо набуття сильних і слабких сторін. Заданий аспект причинно-наслідкових сентенцій позиціонуємо в рамках дослідження інституційної моделі агрогосподарювання в Україні в умовах воєнного стану (з 24 лютого 2023 року й дотепер). Вмотивованість означення цієї логіки пізнання проблеми пов'язуємо з фактом того, що аграрна галузь перебуває в стані деформації інституцій та механізмів її розбудови.

Зазначений ракурс проєкції дослідження застосуємо тому, що агросектор потребує видозміненого підходу до здійснення реструктуризації у господарській системі загалом і на рівні суб'єктів сільськогосподарського (аграрного) підприємництва. Інституційно та організаційно цей процес виглядає як механізм формування конкурентоспроможності й ефективності сільгосппідприємств, що забезпечує відповідну макроекономічну динаміку галузі зокрема в контексті формування умов для соціально-економічної відбудови.

Різномасштабність підходів до відбудови має місце в науці і практиці, проте для України, аграрного сектору – галузі, яка традиційно базова у розвитку національної економіки, підхід до відбудови має бути особливим. Базисом має стати абсолютно нова концепція структурної перебудови економіки відповідно до засад формування комфортних умов життя громадян України [20, с. 234]: ця концепція має бути складовою стратегічного плану інтеграції до ЄС; повинна передбачати гарантоване здійснення інтелектуальної реформи [20, с. 234].

Наряду з проведеними оцінками макроекономічних тенденцій розвитку аграрного сектору в аспекті оцінки ефектів функціоналу підприємництва в сучасних українських реаліях, на слід відкидати принципи сталого розвитку агрогосподарської системи та сільських територій. Ідеологічно й практично це пов'язуємо з тим, що концепт і практики сталого розвитку набули всеохопно усвідомленого характеру інституціоналізації.

Аграрний сектор, сільські території, а також функціонал підприємництва, розбудовуються у парадигмі сталого розвитку навіть за умов впливу воєнного чинника. Зауважимо, що для України навіть попри війну, зміну інституційних і організаційно-економічних умов ведення сільського господарства, рух за траєкторією сталості залишається пріоритетом.

Розбудова механізмів сталого господарювання постало як основа формування, удосконалення системи господарського порядку. Зазначене ув'язуємо з тим, що ідеологія сталого розвитку може бути застосована зокрема і в умовах воєнного стану, незважаючи на те, що аграрні підприємства, галузь загалом, функціонують в ризиковому інституційному середовищі. Також в цьому контексті можна погодитися з тезою про те, що: «війна дає потужний поштовх для прискорення трансформації аграрного сектору України» [5], а «питання сталості в сільському господарстві не обмежується війною, до того ж з глобального рівня воно переходить на місцевий» [5].

Втім сенси дотримання критеріїв сталості у господарюванні аграрних підприємств, розвитку сільських територій регламентовані інституціями глобального порядку денного. До того ж практично усі Цілі сталого розвитку ООН на період до 2030 року у розбудові механізмів їх досягнення, потребують практик ефективного функціонування сільського господарства й розвитку територій.

В умовах у яких опинилися вітчизняні аграрні господарства їх діяльність вимагає концентрації зусиль на пошуку можливостей впровадження практик максимального збалансування вигід і витрат. Ці практики переважно співмірні з методами організації виробництва на засадах сталого розвитку і мають включати в себе: диверсифікацію

галузей і виробництв; ефективне управління природними ресурсами; еколого-спрямовані рішення в системі захисту рослин і тварин; оптимізацію стратегій розвитку кадрового потенціалу; енерго-ефективні та енергоощадні технології виробництва сільськогосподарської продукції-сировини та продовольства. На наше переконання з огляду на заявлені практикою тенденції макроекономічної динаміки розвитку аграрного сектору економіки України в сучасних умовах, відповідно проєкції на роль підприємництва, базовими принципами для забезпечення ефективного стало-раціонального функціонування галузі мають стати впровадження: засад цифровізації в організацію виробничо-господарської діяльності та ринкових трансакцій суб'єктів ринку; підтримування процесів дифузії інновацій для інновацізації агрогосподарських практик.

Відбудова економіки, держави, окремої галузі, сектору господарювання наслідуює унікальність підходу, моделі і загалом інституційного забезпечення. В такому сенсі пізнання проблеми одним із запорукових чинників щодо агросектору виділимо структурну модель та рівень ефективності підприємництва, зокрема інституційну. В цьому питанні виокремлюється інституційна спроможність форми виконувати економічну і соціальну функцію, демонструючи виживання підприємницького проєкту. Ефективність аграрного підприємництва, суб'єктів господарювання, зокрема економічна, інституційна, соціальна залежить від цілого ряду чинників, особливостей, які в умовах воєнного часу визначають, формують, забезпечують сильні і слабкі сторони.

Висновки. Розвиток аграрного сектору економіки України відбувається в складних інституційних умовах аграрного сьогодення. Вплив воєнного чинника різносторонньо відбився на усіх функціоналах галузевого господарського механізму – особливо у сегменті аграрного підприємництва. У постановочному плані відзначимо про необхідність науково-дослідної оцінки макроекономічної динаміки розвитку галузі з наступним представленням концептуального бачення шляхів вирішення існуючих проблем, враховуючи перспективи повоєнного відновлення.

На наше переконання з огляду на заявлені практикою тенденції макроекономічної динаміки розвитку аграрного сектору економіки України в сучасних умовах, відповідно проєкції на роль підприємництва, базовими принципами для забезпечення ефективного стало-раціонального функціонування галузі мають стати впровадження: засад цифровізації в організацію виробничо-господарської діяльності та ринкових трансакцій суб'єктів ринку; підтримування процесів дифузії інновацій для інновацізації агрогосподарських практик.

Адже, аграрний сектор як однозначно базовий для національної економіки, розвитку сільських

територій, а також забезпечення продовольчої й у тому числі енергетичної безпеки, потребує післявоєнного відновлення в особливому форматі. Базисно слід враховувати галузеву специфіку щодо перспективи, визначення засад організації післявоєнного відновлення слід пов'язати з практикою «зеленої» відбудови. Інституційно дана практика може бути вибудована в рамках Європейського зеленого курсу, а також дорожньої карти впровадження Спільної аграрної політики ЄС. Зазначене успішно корелює із курсом України до складу ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Balaniuk, I., Shelenko, D., Shpykuliak, O., Sas, L., Cherneviy, Y., & Diuk, A. (2023). Determinants of performance indicators of agricultural enterprises. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 45(1), 25–36. URL: <https://doi.org/10.15544/mts.2023.04> (дата звернення: 29.10.2023).
2. Malik M., Kravchenko S., Shpykuliak O., Malik L., Yuzhykova V. (2022). Adaptation of business entities in the agrarian sector of the economy to activities in wartime conditions. *Ekonomika APK*. Vol. 29. No. 6. P. 28–40. URL: https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Ekonomika%20APK_2022_Vol.%2029%20No.%206_28-40.pdf (дата звернення: 29.10.2023).
3. Zhuk V., Pugachov M., Shpykuliak O., Bez-dushna Yu., Popko Ye. Application of accounting for the assessment of war losses for agribusiness enterprises of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*. 2023. Vol. 9. No. 3. P. 197–215. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.03.09> (дата звернення: 29.10.2023).
4. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи : міжнародна колективна монографія / гол. ред. В.В. Небрат. Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2023. 571 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf> (дата звернення: 29.10.2023).
5. Agroportal. Війна дає потужний поштовх для прискорення трансформації агросектору України. URL: <https://agroportal.ua/publishing/intervyu/viyna-daye-potuzhniy-poshtovh-dlya-priskorennya-transformacii-agrosektoru-ukrajini> (дата звернення: 29.10.2023).
6. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 29.10.2023).
7. Економічні суперечності глобалізації та локалізації в умовах гібридної війни та післявоєнної реконструкції: монографія (Електронне видання) / за ред. А.А. Гриценка. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2022. 636 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Еc-superrech-globaliz-ta-localizv-umomah-gibryd-viyny.pdf> (дата звернення: 24.09.2023).
8. Лопатинський Ю.М., Кифяк В.І. Методичний інструментарій реінжинірингу інституційної структури аграрного сектору національної економіки. *Економіка АПК*. 2018. № 9. С. 62–68.

9. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Мамчур В.А. Інституційна формалізація розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Економіка АПК*. № 10. 2018. С. 71–85.

10. Оцінка та прогнози ендегенного зростання економіки України : колективна монографія (Електронне видання) / за ред. М.І. Скрипниченко. Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2023. 422 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/Otsinka-ta-prohnozy-endohennoho-zrostannia-ekonomiky-Ukrainy.pdf> (дата звернення: 29.10.2023).

11. Підприємницька діяльність в аграрній сфері економіки: монографія / за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 208 с.

12. Agroportal. План відновлення України: названо три пріоритети в агросекторі. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/plan-vidnovlennya-ukrajini-nazvano-tri-prioriteti-v-agrosektori> (дата звернення: 14 серпня 2022).

13. Пугачов М., Шпикуляк О. Концептуальні оцінки функціонування аграрних підприємницьких формувань в умовах воєнного стану/Розвиток аграрного сектору та сільських територій в умовах воєнного часу й повоєнного відновлення України : Матер. міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 28 вер. 2023 р. / Редкол.: Ю.О. Лупенко, М.І. Пугачов, О.М. Нечипоренко та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2023. 220 с. С. 69–72.

14. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність: монографія / за ред. Шпикуляка О.Г. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.

15. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови аграрної економіки / за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 194 с.

16. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення: наук. доп. / за ред. Ю.О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.

17. Сас Л.С. Економічні аспекти технологічного оновлення виробництва у сільськогосподарських підприємствах: монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 500 с.

18. Траєкторії розвитку повоєнної економіки України в системі координат постпандемічного світу : колективна монографія (Електронне видання) / ред. М.І. Скрипниченко. Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2023. 202 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Traiektorii-rozvytku-povoiennoi-ekonomikyUkrainy.pdf> (дата звернення: 24.09.2022).

19. Формування та функціонування інтегрованих структур в аграрному секторі економіки України на засадах сталого розвитку сільських територій / за ред. О.Г. Шпикуляка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2022. 52 с.

20. Ходакевич С.І., Журавльов О.С., Стрижак А.П. Світовий досвід відбудови економіки у повоєнний період. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 1. С. 233–240.

21. Шацька З.Я. Прогнозні сценарії післявоєнного відновлення підприємницьких структур аграрної сфери України. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2023. № 1 (12). С. 56–63.

22. Шеленко Д.І., Шпикуляк О.Г., Баланюк І.Ф. Оцінювання результативності використання економічного потенціалу сільських територій регіону: аспекти сталого розвитку. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Вип. 8(08) 2023. С. 12–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.8-3>. <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/217/203> (дата звернення: 24.09.2022).

23. Шеленко Д.І. Організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств в економічному вимірі. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2019. 476 с.

24. Шпикуляк О., Малік М. Організаційно-економічні засади розвитку аграрних підприємницьких формувань в умовах воєнного стану/Розвиток аграрного сектору та сільських територій в умовах воєнного часу й повоєнного відновлення України : Матер. міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 28 вер. 2023 р. / Редкол.: Ю.О. Лупенко, М.І. Пугачов, О.М. Нечипоренко та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 220 с. С. 210–213.

25. Шпикуляк О.Г. Ефективність управління аграрним підприємством. *Економіка АПК*. 2005. № 3. С. 22–25.

26. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й., Кравченко, С.А., Ксенофонтова К.Ю., Малік Л.М. Розвиток підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції/Розвиток аграрного сектору та сільських територій в умовах воєнного стану й повоєнного відновлення: наукова доповідь / [Ю.О. Лупенко, О.М. Нечипоренко, М.І. Пугачов та ін.]. Київ : ННЦ «ІАЕ». 2023. 224 с. С. 151–158.

27. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й., Вітвіцький В.В. and others. Розвиток підприємництва та кооперації в аграрному секторі економіки / Розвиток економіки сільського господарства України у 2016–2020 роках / за ред. Ю.О. Лупенка, М.І. Пугачова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2022. 452 с. С. 89–122.

REFERENCES:

1. Balaniuk, I., Shelenko, D., Shpykuliak, O., Sas, L., Cherneviy, Y., & Diuk, A. (2023). Determinants of performance indicators of agricultural enterprises. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 45(1), 25–36. Available at: <https://doi.org/10.15544/mts.2023.04> (accessed October 29, 2023).

2. Malik M., Kravchenko S., Shpykuliak O., Malik L., Yuzhykova V. (2022). Adaptation of business entities in the agrarian sector of the economy to activities in wartime conditions. *Ekonomika APK*. Vol. 29. No. 6. P. 28–40. Available at: https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Ekonomika%20APK_2022_Vol.%2029,%20No.%206_28-40.pdf (accessed October 29, 2023).

3. Zhuk V., Pugachov M., Shpykuliak O., Bezduzhna Yu., Popko Ye. Application of accounting for the assessment of war losses for agribusiness enterprises of Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*. 2023. Vol. 9. No. 3. P. 197–215. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2023.09.03.09> (accessed October 29, 2023).

4. Nebrat V.V. (ed) (2023) Vidbudova dlia rozvytku: zarubizhnyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy : mizhnarodna kolektyvna monohrafiia [Reconstruction for

development: foreign experience and Ukrainian perspectives: international collective monograph]. Kyiv: NAS of Ukraine, NASU Institute for Economics and Forecasting. Available at: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Reconstruction-for-development.pdf> (accessed October 29, 2023) (in Ukrainian)

5. Agroportal. *Viina daie potuzhnyi poshtovkh dlia pryskorennia transformatsii ahrosektoru Ukrainy* [The war gives a powerful impetus to accelerate the transformation of the agricultural sector of Ukraine]. Available at: <https://agroportal.ua/publishing/intervyu/viyna-daye-potuzhnyi-poshtovh-dlya-priskorennia-transformacii-agrosektoru-ukrajini> (accessed October 29, 2023) (in Ukrainian)

6. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed October 29, 2023) (in Ukrainian)

7. Hrytsenko A.A. (ed) (2022) *Ekonomichni super-echnosti hlobalizatsii ta lokalizatsii v umovakh hibrydnoi viiny ta pisliavoiennoi rekonstruktsii: monohrafiia* [Economic contradictions of globalization and localization in the conditions of hybrid war and post-war reconstruction: a monograph]. Kyiv: NAS of Ukraine, NASU Institute for Economics and Forecasting. Available at: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Ec-superrech-globaliz-ta-localizv-umomah-gibryd-viiny.pdf> (accessed September 24, 2023) (in Ukrainian)

8. Lopatynskiy Yu.M., Kyfiak V.I. (2018). *Metodychni instrumentarii reinzhynirynhu instytutysiinoi struktury ahrarynoho sektoru natsionalnoi ekonomiky* [Methodical tools for reengineering the institutional structure of the agrarian sector of the national economy]. *Ekonomika APK*, № 9, pp. 62–68 (in Ukrainian)

9. Malik M.J., Shpykuliak O.H., Mamchur V.A. (2018). *Instytutysiina formalizatsiia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv v Ukraini* [Institutional formalization of the development of family farms in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 72–85 (in Ukrainian)

10. Skrypnichenko M.I. (ed) (2023) *Otsinka ta prohnozy endohennoho zrostannia ekonomiky Ukrainy: kolektyvna monohrafiia* [Assessment and forecasts of endogenous growth of the economy of Ukraine: a collective monograph online]. Kyiv: NAS of Ukraine, NASU Institute for Economics and Forecasting. Available at: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/Otsinkata-prohnozy-endohennohozrostannia-ekonomiky-Ukrainy.pdf> (accessed October 29, 2023) (in Ukrainian).

11. Malik M.J. (ed.). (2023). *Pidpriemnytska diialnist' v ahraryni sferi ekonomiky: monohrafiia* [Entrepreneurial activity in the agricultural sector of the economy: monograph]. Kyiv: NSC «IAE». (in Ukrainian)

12. Agroportal (2022). *Plan vidnovlennia Ukrainy: nazvano try priorytety v ahrosektori* [Predictive scenarios of the post-war recovery of business structures in the agrarian sphere of Ukraine]. Available at: <https://agroportal.ua/news/ukraina/plan-vidnovlennia-ukrajini-nazvano-tri-prioriteti-v-agrosektori> (accessed August 14, 2023) (in Ukrainian)

13. Puhachov M., Shpykuliak O. (2023). *Kontseptualni otsinky funktsionuvannia ahrarynykh pidpriemnytskykh formuvan v umovakh voiennoho stanu* [Conceptual assessments of the functioning of agrarian entrepreneurial formations under martial law]. Conference Proceedings of the International scientific and

practical conference "Development of the agricultural sector and rural areas in the conditions of wartime and postwar recovery of Ukraine". Kyiv: NSC «IAE», pp. 69–72. (in Ukrainian)

14. Shpykuliak O.H. (ed.). (2017). *Rozvytok malykh ahrarynykh pidpriemstv u rynkovomu instytutysijnomu seredovyschi: indykatory ta efektyvnist': monohrafiia* [Development of small agricultural enterprises in the market institutional environment: indicators and efficiency: monographs]. Kyiv: NSC «IAE». (in Ukrainian)

15. Malik M.J. (ed.). (2023). *Rozvytok sil'skohospodars'koi kooperatsii v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoi vidbudovy ahrarynoi ekonomiky* [Development of agricultural cooperation in the conditions of martial law and post-war reconstruction of the agrarian economy]. Kyiv: NSC «IAE». (in Ukrainian)

16. Lupenko Yu.O. (ed.). (2018). *Rozvytok form hospodariuvannia v silskom hospodarstvi: problemy i rishennia: naukova dopovid* [Development of forms of management in agriculture: problems and solutions: scientific report]. Kyiv: NSC «IAE». (in Ukrainian)

17. Sas L.S. (2019). *Ekonomichni aspekty tekhnolohichnoho onovlennia vyrobnytstva u sil'skohospodars'kykh pidpriemstvakh: monohrafiia* [Economic aspects of technological renewal of production in agricultural enterprises: monograph]. Ivano-Frankivs'k: DVNZ "Prykarpats'kyj natsional'nyj universytet imeni Vasylia Stefanyka" (in Ukrainian).

18. Skrypnichenko M.I. (ed) (2023) *Traiektorii rozvytku povoiennoi ekonomiky Ukrainy v systemi koordynat postpandemichnoho svitu: kolektyvna monohrafiia* [Development trajectories of the post-war economy of Ukraine in the coordinate system of the post-pandemic world: a collective monograph]. Kyiv: NAS of Ukraine, NASU Institute for Economics and Forecasting. Available at: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/Traiektorii-rozvytku-povoiennoi-ekonomikyUkrainy.pdf> (accessed September 24, 2023) (in Ukrainian)

19. Shpykuliak O.H. (ed.). (2022). *Formuvannia ta funktsionuvannia intehrovanykh struktur v ahrarynomu sektori ekonomiky Ukrainy na zasadakh staloho rozvytku sil's'kykh terytorij* [Formation and functioning of integrated structures in the agricultural sector of the economy of Ukraine on the basis of sustainable development of rural areas]. Kyiv: NSC «IAE». (in Ukrainian)

20. Khodakevych S.I., Zhuravlov O.S., Stryzhak A.P. (2023). *Svitovi dosvid vidbudovy ekonomiky u povoiennyi period* [The world experience of rebuilding the economy in the post-war period]. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*, 8 (1), pp. 233–240. (in Ukrainian)

21. Shatska Z.Ya. (2023) *Prohnozni stsenarii pisliavoiennoho vidnovlennia pidpriemnytskykh struktur ahrarynoi sfery Ukrainy* [Predictive scenarios of the post-war recovery of business structures in the agrarian sphere of Ukraine]. *Journal of Strategic Economic Research*, № 1 (12), pp. 56–63. (in Ukrainian)

22. Shelenko D.I., Shpykuliak O.H., Balaniuk I.F. (2023). *Otsiniuvannia rezultatyvnosti vykorystannia ekonomichnoho potentsialu sil'skykh terytorii rehionu: aspekty staloho rozvytku* [Evaluation of the effectiveness of the use of the economic potential of rural

areas of the region: aspects of sustainable development]. *Digital Economy and Economic Security*, 8(08), 12–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.8-3>. <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/217/203> (accessed September 24, 2023) (in Ukrainian)

23. Shelenko D.I. (2019) Orhanizatsijno-pravovi formy sil'skohospodars'kykh pidpriemstv v ekonomichnomu vymiri [Organizational and legal forms of agricultural enterprises in the economic dimension]. Ivano-Frankivs'k: Prykarpats'kyj nats. un-t im. V. Stefanyka. (in Ukrainian)

24. Shpykuliak O., Malik M. (2023). [Organizational and economic principles of the development of agrarian entrepreneurial formations in the conditions of martial law.]. Conference Proceedings of the International scientific and practical conference "Development of the agricultural sector and rural areas in the conditions of wartime and postwar recovery of Ukraine". Kyiv: NSC «IAE», pp. 69–72. (in Ukrainian)

25. O. Shpykulyak (2005). Efektyvnist upravlinnia ahrarnym pidpriemstvom [Effectiveness of manage-

ment of an agricultural enterprise]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 22–25. (in Ukrainian)

26. Shpykuliak O.H., Malik M.J., Kravchenko, S.A., Ksenofontova K.Yu., Malik L.M. (2023) Rozvytok pidpriemnytstva, kooperatsii ta ahropromyslovoi intehratsii [Development of entrepreneurship, cooperation and agro-industrial integration]. In Yu.O. Lupenko, O.M. Nechyporenko, M.I. Puhachov (Eds.). *Rozvytok ahrarnoho sektoru ta sil's'kykh terytorij v umovakh voiennoho stanu j povoiennoho vidnovlennia: naukova dopovid* [Development of entrepreneurship, operation and agro-industrial integration]. Kyiv: NSC «IAE». (in Ukrainian)

27. Shpykuliak O.H., Malik M.I., Vitvitskyi V.V. and others (2022). Rozvytok pidpriemnytstva ta kooperatsii v ahrarnomu sektori ekonomiky [Development of entrepreneurship and cooperation in the agricultural sector of the economy]. In Yu. O. Lupenko, M. I. Puhachov (Eds.). *Rozvytok ekonomiky silskoho hospodarstva Ukrainy u 2016–2020 rokakh* [Development of the agricultural economy of Ukraine in 2016–2020]. Kyiv: NSC «IAE». (in Ukrainian)